

УДК 821.161.2.09[94:356.15(477,8)]

Тема УПА в романі Марії Матиос «Букова земля»

Світлана Жила, завідувач кафедри
української мови і літератури
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка,
доктор педагогічних наук, професор

У статті розглянено тему УПА в романі Марії Матиос «Букова земля», виокремлено причини незадоволення жителів краю радянським режимом і підтримки підпільної мережі ОУН – Буковина, актуалізовано, що УПА – унікальне явище всеукраїнського характеру, описано діяльність УПА як ідеологічної, політичної і військової організації, що гартувала дух нації, наближала Українську Соборну Державу.

Ключові слова: Марія Матиос, «Букова земля», тема УПА, проблеми роману, націоналізм, структура УПА.

Светлана Жила. Тема УПА в романе Марии Матиос «Буковая земля»

В статье рассмотрено тему УПА в романе Марии Матиос «Буковая земля», причины недовольства жителей края советским режимом и поддержки подпольной сети ОУН – Буковина, актуализировано, что УПА – уникальное явление всеукраинского характера, описана деятельность УПА как идеологической, политической и военной организации, что закаляла дух нации, приближала Украинское Соборное Государство.

Ключевые слова: Мария Матиос, «Буковая земля», тема УПА, проблемы романа, национализм, структура УПА.

Svitlana Zhila. The theme of the UPA in the novel by Maria Matios «Bukova zemlia»

The article considers the theme of the UPA in the novel by Maria Matios «Bukova zemlia», highlights the reasons for dissatisfaction of the inhabitants of the region with the Soviet regime and support for the OUN-Bukovyna underground network, emphasizes that the UPA is a unique phenomenon of Ukrainian character, which hardened the spirit of the nation, brought the Ukrainian Conciliar State closer.

Key words: Maria Matios, «Bukova zemlia», the theme of the UPA, novel problems, nationalism, the structure of the UPA.

Ми смілі воїни суворі,
Наш батько гнів, а мати – месть.
Брати ми грому і просторів.
Борці за волю, славу й честь.

Марш тактичного відтинку УПА

«Чорний ліс»

«Букова земля» Марії Матіос – розлогий, багатоплановий, багатотемний твір. Однією з провідних другої книги роману-панорами є тема Української повстанської армії, яка плавно впливає з головної (центральної). Проблематика другої книги «Букової землі» широка: вирізняється сукупність тих акцентів, до яких повернуто увагу читачів: процес радянзації Буковини, мобілізація до радянського війська, організація колгоспів, одинична й масова депортація жителів краю, податки (контингенти), питання спротиву тоталітарній системі, формування більшовицької розгалуженої агентурної мережі, підтримка місцевим населенням воїнів визвольного руху, питання зумисної й незумисної зради, лікування воїнів української повстанської армії, роззброєння стрибків, ліквідація донощиків, перевербування партизан, виявлення під час зимівлі в криївках венерично хворих тощо [1].

Доктор історичних наук Ярослав Грицак пише, що українці, поляки, білоруси, східноєвропейські євреї та інші сусідні народи протягом 1914-1945 рр. були заручниками між двома тоталітарними державами – Німеччиною і

Радянським Союзом. Боротьба велася за панування на європейському континенті, а отже, й у всьому світі. Учений запевняє: «...його результат вирішувався, власне тут, у Східній Європі: тут були головні мілітарні театри та майже невичерпні людські й природні ресурси. Сумним підтвердженням цього факту є статистика втрат: від початку Першої і до кінця Другої світової війни в Україні насильницькою смертю загинули кожний другий чоловік і кожна четверта жінка.

Україні забракло довгі десятиліття, щоб вийти з цього великого геополітичного конфлікту. Однак він продовжує жити у конфлікті різних пам'ятей – тих українців, які або воювали по різних сторонах, або ж мали різний досвід окупації. Не буде великим перебільшенням сказати, що нічого так не ділить сучасну Україну, як розділена історична пам'ять про останню війну» [2, с. 345].

Справді, «розділена історична пам'ять» про II світову війну, є демаркаційною лінією між двома таборами українців: націєукраїноцентристської і проросійської орієнтацій. Українцям з неукраїнським баченням треба добре замислитися над словами німецького філософа Фрідріха Ніцше: «Ніколи не виживе нація, яка дивиться на власну історію очима сусіда».

У романі-панорамі «Букова земля» Марія Матіос, мандруючи лабіринтами європейської історії, проникаючи в дух часів і народів, для змалювання свого народу як суб'єкта й об'єкта історії застосовує принцип синкретизму, всеохопності буття, поєднує різні площини, котрі відтворюють велич і трагізм героїчної доби УПА і визвольного підпілля. На власну історію авторка дивиться власними очима. Сполучаючи документалізм і домисел письменниця творить складні картини воєнної і повоєнної дійсності, по вінця наповнює роман-панораму аналітизмом і синтетизмом.

У романі «Букова земля» Марія Матіос детально виписує незадоволення західників радянським режимом і підтримки підпільної мережі ОУН – Буковина.

Буковинців шокувала поведінка численних радянських чиновників, які плавом пливли в Західну Україну. Нав'язуючи «пролетарські» методи роботи, вони пригнічували місцеве населення примітивністю й грубістю, некомпетентністю й вульгарністю, жадібністю й ницістю.

Мудрий гуцул Петро Вівчар (старший) попереджає свого кума Юра Берегівчука, що з тими москалями, які своїх людей голодом морили, а чужих за морем хлібом годували, «не буде добра». «А ці, що прийшли у гори, - фальшиві. І у нас декотрі фальшиві, декотрі перепуджені, а решта – навіть слухати не хочуть москальську брехню. То як вони договоряться один з одним» [1, с. 718].

Письменниця змальовує практиковані серед гуцулів широкомасштабні репресії, зокрема такий найпоширеніший і, можливо, найжорстокіший для цих дітей гір її різновид як депортація. Тисячі й тисячі так званих ворогів народу без попереджень, слідств, судів, навіть формальних звинувачень арештовували, пакували їх у вагони для худоби й везли до Сибіру, Далекого Сходу, Середньої Азії на виснажливі роботи.

Маленький розділ «Безконечник на всі часи. Буковина. Черемошне. 14 жовтня, 1947 р.» книги другої присвячується депортації «непристойно старого» вічного мисливця Івана Микитюка і є блискучим у змалюванні психічного стану персонажа. Слова Іванка, звернені до односельців, вражають усіх. Невипадково авторка порівнює сивого, простоволосого Івана Микитюка з самим Саваофом: «Я думав, що я в цих горах маю свободу жити. А я її не маю. І ніхто не має! Я навіть не маю тут свободи вмерти. Бо вони хочуть моєї смерті, але не в моїх горах. Чому? Хто мене питав про це? Я тут прожив вісімдесят років! Я тут лишаю фамільні хрести і фамільну честь. Кому буде заважати і мій горбик поміж фамільними гробами? Що я зробив такого недоброго, що мене сьогодні – напівсліпого й напівживого старця – забирають від моїх смерек і від мого ґрунту? Кому я тут заважаю, люди? Кому ви тут заважаєте? І чому ви мовчите? Завтра можуть забрати і вас – і нікому буде за вас заступитися, бо ви німі! Ви думаете, що це вас обійде

стороною. Не обійде! Бо я не «один тут такий, хто не віддав свою душу дияволу» [1, с. 608-609].

Відомо, що людина може себе спокійно почувати тільки у своєму власному просторі. Гуцули ж взагалі не уявляють собі життя без своїх гір і потічків. Виривання Івана Микитюка з рідного простору нагадує викорчовування дерева з ґрунту.

Проблема простору та перебування людини в ньому належить до однієї з головних у філософії екзистенціалізму. Іван Микитюк втрачає рідний дім, свій, неворожий, безпечний для життя простір й прямує з чужої волі до чужого, диявольського краю, антидому. Для нього все руйнується, він опирається і всі для нього перетворюється в звірів (і озброєні чужі, й свої). Озброєні люди – радянські солдати – жорстокі й немилосердні за своєю суттю, а свої здаються йому байдужими, бо не захищають його невинність і, врешті, його старість. Шукаючи опертя у власному бутті й у бутті своїх сусідів, односельчан Черемошного Іванко волає до них: «Пане родино! Люди! Та ви не люди – звірі!» [1, с.608].

Цей «Безконечник на всі часи» екзистенційний за художньою системою, морально-психологічний за характеристиками персонажів стає пружиною національного буття. У ньому Марія Матіос показує буття гуцулів Букової землі на межі життя і смерті.

Марія Матіос із тисячі тисяч депортованих у цьому розділі вирізняє одного, аби засвідчити, що радянський режим депортував людей із Західної України без розбору, без жалю, без огляду на вік. Виселяли нахабно, цинічно: «Хватіт болтать! – сказала ліниво людина зі зброєю в руках, що наближалася до авто від сільської ради. – А ви расходітесь! – людина замахала зброєю на гурт. – Пасматрелі – і хватіт. Завтра то же ожидаєт следующево. Но еслі сдадіте землю в колхоз і сдадіте места діслокації бандітов – астанетесь в етіх своїх вонючіх горах і дальше» [1, с.609].

Від одиничної депотації письменниця йде далі й розгортає оповідь про виселення жителів хутора Сірук. Спочатку трагедія особистості, потім

трагедія громади і трагедія краю. Сірук – колись «веселий, як дитяча щедрівка, після депортації хуторян стоїть спустілий: «А отак як подивитися по праве і ліве плече хутором – самі кропиви та погарі (згарища) zostалися на людських маєтках після отого страшного виселення по Покрові» ..., «вже скоро в Сіруку й рахувати не буде кого» [1, с.625].

І через спогади Федори Вівчар згадуються поіменно усі виселені з хутора Матіоси («Чи то село і хутір їхній прокляті Матіосами, чи то вибрані Матіоси для чогось Богом...» [1, с.625]; йдеться про родину Дмитра Матіоса, якого називали Філіпчаком (його маму, дружину й двох дітей), Танасія Матіоса із двома синами, двома невістками і малолітніми дітьми Михайликом і Федоркою, Артема Матіоса з жінкою Одокією і двома доньками Анною і Катериною, Павла Матіоса з сином Григорієм. А далі – Яків'юки – Параска й Марія, які в'язали рукавиці своїм хлопцям, що були в партизанці», Юрко Дяківчук. 1947 року із багатого Сірука «тридцяттеро – половину – душ вивезли у світи» [1, с.633]. Мотиви депортації: необхідність очистити хутір від «ворогів народу», буржуазних елементів.

Таке жорстоке, нетерпиме, ненависне, суворе, нелюдське поводження зайд з місцевим населенням щораз переконувало буковинців, що «більшовицької» влади слід уникати будь-якою ціною. До того ж нові господарі краю повсюдно користувалися російською мовою, яку гуцули часто не розуміли. Отже, нові господарі спричинилися до того, щоб налаштувати жителів краю проти себе.

30 тисяч партійних працівників і 3500 спеціально навчених пропагандистів, яких послали в Західну Україну після II світової війни знову, вдруге, розпочали процес радянзації.

Марія Матіос майстерно описує процес радянзації Букової землі як абсурдне за своєю суттю дійство диявольського характеру. Оповідь авторки набуває екзистенційного трактування: вона викриває хаотичне, абсурдне радянське суспільство, вороже жителям краю – людям гордим і вільним; демонструє через думки й дії своїх героїв незадоволеність таким світом –

холодним, жорстоким, де гуляє смерть: «Щоденну смерть запустили червоні зайди між народ – і ходить тепер смерть між людьми, не криючись і не перепочиваючи. Та де там ходить – бігає смерть між живими, як укушена» [1, с.621].

Ще одним методом упокорення й знищення заможних господарів Букової землі стали податки (збори до держави збіжжя, м'яса, сіна) й організація колгоспів: «Боже великий, яку неправду і несправедливість увесь час, що по війні, з людьми тут чинять! Хіба можна хотіти, щоби люди добром дихали на отих зайд, що контингенти за всі роки, поки йшла війна, з тутешніх газдів позбирали?!

На похороні мало коли так голосять, як голосили всі довколишні гори, коли уповноважені від сільради і фінагенти ходили по людях і тицяли в груди рознарядку на контингенти. Сказали коротко: до 10-го мая сорок четвертого року здати контингент збіжжя за сорок другий рік, а до 15-го вересня – за сорок третій. Ну, і за місяць, якраз до Покрови, – розрахуватися за сорок четвертий» [1, с.618].

Нова влада ігнорувала місцеву специфіку й менталітет горян, схильних до індивідуалізму, копіювала форми й методи господарської діяльності, які були прийняті в Східній Україні. Селяни Західної України не хотіли вступати в колгоспи (за винятком найбідніших), проте їх силою колективізували. Щоб прискорити утворення колгоспів, одноосібників знищували великими податками. Заможні газди Буковини відвернулися від нової влади.

А коли радянський режим оголосив загальну мобілізацію до війська й почав кидати ненавчених солдатів у пекельне полум'я війни, то буковинці ще більше зненавиділи нову владу:

«Ей, Боже праведний... а за контингентами в село прийшла мобілізація у красну армію. Отоді пішли до лісу цілими сім'ями. І через рекрутство на шахти також пішов сільський народ до лісу – нащо вільну людину під землю силувати, коли в людини є оці горби і гори, хай навіть дрімучі і не дуже багаті, але ж своїм потом і кров'ю політі. Людині не стало де примоститися

для життя. Хоч виліз на найвищу скалу, хоч спустися в бункер – нема людині де сховатися для самої себе. Скрізь її знайдуть. Дістануть. Покарають. А то й закатруплять» [1, с.620-621].

Розкривши причини незадоволення радянською владою в Буковині, Марія Матіос піднімає в романі-панорамі «Букова земля» проблему спротиву авторитарній системі. Тема українських національно-визвольних змагань під проводом ОУН – УПА проти комуністичного злочинства є однією з головних у другій книзі твору. Оповідаючи про боротьбу УПА в 40-50і на початку 60-их років авторка розкриває долю буковинців і галичан, а через них і долю всієї України, показує як жили і вмирали за соборність, незалежність України її герої. Генерал Тарас Чупринка (Роман Шухевич) звертаючись до своїх бійців, любив твердити: «Знайте, що такої героїчної доби взагалі не знає історія людства... На героїзмі УПА і визвольно-революційного підпілля будуть виховуватися нові українські покоління. Боець УПА і український революціонер заступить місце мужнього спартанця в історії людства».

Зараз в Україні ще думають по-різному. Але наступить час і українці усвідомлять, що це справді так. Розумнішої, освіченішої, вишколенішої, шляхетнішої армії в світі не було. Недарма ж її так високо оцінював французький президент Шарль де Голль (1958-1969 рр.): «Якби у мене була така армія, французьку землю ніколи б не топтав чобіт окупанта».

Історики всього світу визнають, що у зіставленні з іншими підпілними опорами окупованої нацистами Європи, УПА – унікальне явище, бо практично не мала чужоземної допомоги, а зростання її міці свідчило про сильну масову підтримку місцевого населення.

Діяльність УПА мала всеукраїнський характер. Її політична програма – це боротьба за становлення самостійної Української держави. Українська повстанська армія одночасно вела боротьбу проти кількох окупаційних тоталітарних режимів за самостійну соборну Україну, націоналістичну за змістом, формою і духом. Пригадаймо сентенцію Дмитра Донцова: «Витягнути націю з болота може тільки націоналізм».

І досі історики дискутують про чисельність Української Повстанської Армії: цифри наводяться різні від 40 до 100 і навіть 400 тисяч.

В романі-панорамі «Букова земля» описується той час, коли діяльність УПА йшла на спад, бо в Північній Буковині уже була сформована більшовицька розгалужена агентурна мережа: резиденти, агенти, таємні інформатори, а горами нищпорили оперативні групи енкаведистів, а також розповсюдженими були провокативні енкаведистські загони, які працювали під видом упівців. У творі начальника Вижницького МГБ Дідушенка, який на зборах селян розповідає жахи звірств українських партизанів, запитує дід Олекса: «А скажіть мені, будьте ласкаві...: чого та партизанка, що з місяць як приходила до нас уночі, по-російськи межі собою надворі говорила? Я дуже чуйний на обидвоє вух, то добре чув їх бесіду.

... Наша партизанка по-російськи не вміє» [1, с.623].

Зрозуміло, що така «партизанка» і грабувала, і вбивала, і палила, а вину за зароблене більшовики спихали на бандерівців.

У попередній своїй статті ми писали про те, що одна з головних героїнь роману «Букова земля» Федора Вівчар благословила свого єдиного сина в УПА. Жінці «болить і голова, й серце: її Петруськові тепер заказана дорога додому. Його дім – останній бункер. Вона це знає точно, бо добре знає натуру свого сина. Та й очі видющі має. Очі бачать, що діється в краї. А в краї діється таке, що викурюють емгебісти з лісів останніх повстанців. Кого вбили, хто здався з повинною, а найтвердіші чекають смерті у бункерах, час до часу даючи доброго шміру москалеві» [1, с.633-634].

Петро Вівчар (1930 р.н.) став воїном УПА восени (вересень) 1949 року. Коли навесні 1944 року в Буковій землі партизанка оголосила мобілізацію до Буковинської самооборони і згодилися всі чоловіки, хто не хотів служити радянському режимові, «Петрусько був замалий, щоби піти із старшими хутірськими хлопцями й чоловіками у лісове військо» [1, с.665].

Тоді Буковинська самооборона одночасно вела бої з угорськими регулярними частинами й червоним військом, була сильною й численною.

Тепер Букова земля вже була майже цілком під більшовицькою опікою, окрім гірських районів. Якщо раніше діяв Буковинський курінь, який наводив жах на окупаційний режим, то нині, за кілька років важких, кровопроливних боїв, він порідшав та й ще влітку 1945 року окружний провід реорганізував його, перетворивши на невеликі мобільні підвідділи – боївки. Обстановка 1949 року на Буковині, як і на інших теренах Західної України, склалася така, що вже неможливо було утримувати великий повстанський відділ, тактика боротьби УПА змінилася відповідно до умов краю.

Марія Матіос, описуючи діяльність УПА в Буковій землі й частково в Галичині, йде за історичними джерелами й спогадами учасників і очевидців. У романі-панорамі історичні й художні первені переплітаються й утворюють героїчно-трагічну картину спротиву окупантам. Історичні особи й художні герої діють в одному й тому ж хронотопі. Командирами Петра Вівчара були справжні герої УПА «Сталь» (окружний провідник ОУН – Буковина Василь Савчак, 1922 р.н., уродженець села Ямниця Івано-Франківської області. Загинув у жовтні 1950 р. в районі села Шешори Косівського району внаслідок чекістської операції, «Черемшина» (надрайонний провідник, який здійснив мобілізацію новобранців до УПА в гірських районах Буковини, Микола Кричун, 1912 р.н. Розстріляний у Лук'янівській в'язниці 8 квітня 1953 р.).

Письменниця змальовує добре продуману, бездоганну структуру УПА й проводить свого героя Петруся через різні структурні одиниці цього війська. Спочатку Вівчар потрапляє на галицький терен, у космацькі ліси на вишкіл, а перед цим пройшов так зване докладне переслуховування референтом служби Безпеки на псевдо «Берія»: «Вишкіл у космацькому таборі був короткий і тяжкий. Вишколювали безжально. Глибоке залягання і довге очікування нерухомості, риття окопів і будівництво криївок, володіння зброєю, пересування по-пластунськи, диверсійні секрети, уміння маскуватися, подавати знаки на далекі відстані, розпізнавати знаки, залишені

у найбільш несподіваних місцях, добувати інформацію з другорядних ознак, тікати, терпіти холод, давати собі раду з голодом, висліджувати донощиків і зрадників, роззбоювати «стрибків», миттєво орієнтуватися під час небезпеки – усе це треба було засвоїти за дуже і дуже короткий час» [1, с.699].

Під час вишколу новобранців молодь вчили не лише воювати, а й читали лекції з історії України, пояснювали політичну ситуацію у світі й у Радянському Союзі. Цим опікувався пропагандистський відділ УПА.

Вирішено було готувати з Петра Вівчара референта служби безпеки, позаяк окружна СБ останнім часом зазнала великих утрат. Після вишкільного табору Петруся відправляють назад на буковинський бік з псевдо-друг «Лис»: «за бездоганні знання довколишньої природи і природну хитрість» [1, с.669].

Петро Вівчар сам обирає собі шлях повстанця, шлях воїна: письменниця виразно показує, якої ментальної сили було покоління учасників УПА, яке боролось з радянською тоталітарною системою. Своім романом Марія Матіос переконує, що бійці визвольних змагань не згасали у вірі й героїзмі, й неможливо було знищити прагнення нації до свободи. Розуміючи, що ворог дуже розлючений і добре озброєний, має велику перевагу в силі й зброї, командир «Сталь» по-батьківськи навчає Петруся: «Та ворог не має того, що є у нас, – у нього немає такої віри, за якою стоїть Бог. Хоча ненависть одне до одного у нас із ним, напевно, однакова. Та віра... віра в те, що ти робиш, має силу більшу, ніж ненависть. З Богом, друже «Лис»! І до боротьби і праці.

І май на увазі: «Черемшина» – невловний. Ти маєш стати таким же невловним і хитрим, як провідник «Черемшина». І таким же нещадним до нашого ворога. Залиш усю свою жалість в минулому. України жалістю не здобудеш, друже «Лис»... не здобудеш. Тільки любов'ю до неї, лютою ненавистю до ворога і справедливою карою...» [1, с.672].

Командир «Черемшина» знову ж таки і навчає, і оберігає, і заспокоює молодого бійця. У першому бою Петрусь Вівчар відчував страх.

«Черемшина» по-пластунськи підповз до Петруся і підбадьорливо поплескав його по плечу крізь хвою:

– Не бійся, козаче. Я у першому своєму бою усцявся» [1, с.675].

Дещо пізніше друг «Лис» стане найбільш перевіреною і довіреною людиною «Черемшини» і не раз вони разом виходитимуть переможцями з найскладніших операцій і найважчих боїв, ділитимуть злигодні повстанського життя.

Дисципліна у відділках УПА була залізною, а командири були бійцям і за батьків, і за вчителів, і за керманічів. Зимували в криївках. Марія Матіос пише: «Будівництво бункерів для зимівлі – ціла наука. ... привозили інженера-землевпорядника, який вивчав ґрунт, глибину залягання підземних вод і можливість безперервного постачання майбутнього бункера водою з ріки чи з потічка» [1, с.680].

Воїни Української Повстанської Армії залишили описи криївок:

«Кожна криївка чимось відрізнялася, мала свої особливості. Намагались облаштувати її так, аби всередині була вода. Воду підводили по-різному, залежно від рельєфу. Іноді невелике джерельце мали просто в приміщенні. Відводили воду якомога дальше, щоб чекісти не виявили. Вони ходили берегами потічків, річечок і брали пробу води. Відтак робили аналізи, щоб виявити у ній органічні речовини. Тому в криївках споруджувалися ще й різні відстійники, фільтри, через які випускалася використана вода. Криївки мусили бути також достатньо глибокі, бо енкаведисти виявляли їх з допомогою металевих спиць. Зверху насипався товстий шар землі. Всі роботи виконували здебільшого вночі, хоронячись від стороннього ока» [3, с.296].

Криївки, які описує Марія Матіос в своїх творах, вриваються в пам'ять читачів. Усі вони пов'язані з водою. Скажімо, в повісті-новелі «Просили тато-мама» схрон знаходився під водометом.

А у «Буковій землі» змальовується криївка, в якій дві зими 1950 і 1951 виживав Петрусько. Дивуємося винахідливості бійців, які комин від грубки

вивели в букове дупло, а від входу в бункер до його виходу протікав потічок: «Тут можна жити півроку, не виходячи на світ Божий, бо є «незамерзаюча нитка заблудлого в лісі потічка, початок якої служить питвом, а кінець – виходком» [1, с.693].

Символами роману-панорами є земля й вода. І вода не менш місткий символ, як земля. Земля і вода – це передусім життя.

Річки і потічки оперезують Букову землю, дають можливість утриматись і боронити рідний край від червоних зайд, що нищили землю.

Для гуцулів вода, як рідні гори й земля, – це все. І тому вони вміють так добре розрізняти її смак. Петрусько любить Марушку Берегівчук і вона йому така солодка, як «вода у маминому кориті» [1, с.692]. Марушка йде провідати Федору Вівчар, поцілувати їй руку і хоча б в такий спосіб заспокоїти маму коханого. Жінці ж пояснює, що прибігла води напитися: «Ну й шельма ти, Марушко, – уперше за багато днів усміхнулася Федора. Подивилася дівчині в самі очі: – Чи у вашому кориті вода не така сама добра, як у мене?

– Я вже вам, вуйно, казала: в нас – з рум'янком, а у вас вона з медом» [1, с.637].

Федорині сусіди Матіоси (ті що Філіпчаківі) пишуть листа із заслання (Хабаровський край, Нанайський район, посьолок Джонка) і журяться за своєю вітчизною: «Не знаю чи ми відци вернемося чи лишут нас тут жити і далі але жель мене бере шо минают наші роки далеко від наших горбів і потоків від нашого Різдва і нашого Великодня...» [1, с.629].

Окружний провідник ОУН – Буковина «Сталь» (справжнє ім'я Василь Савчак) каже Петрові Вівчару: «Ми тепер – вода, яка тече на млин і крутить-рухає колесо. Так і ми, як та вода, – поки ще крутимо колесо історії і тримаємо Україну на своїх плечах, хоча нас нещадно мало і нас немилосердно душить большевик. Але він же нас і боїться. Смертельно боїться, друже «Лис», хоч і дужчий силами і зброєю від нас! Пам'ятай про це! Це – найголовніше. Без нас люди втратили б віру у те, що за себе треба

воювати на своїй землі, якщо на твою землю ступив наш одвічний ворог. Це те, задля чого ми ще б'ємося з большевиком. Розумієш?» [1, с.671].

А ось Федора з коромислом прийшла до корита по воду, «з полегкістю ступає в морозну бульбінь дзюркотливої води й довго-предовго вдивляється в її дзеркало, відшукуючи якісь потаємні двері. Жінка чекає вісточки від сина. Відомо ж бо, що вода, особливо текуча, – це інформація: «... ото й ширяють її видючі очі по довколишніх просторах верхів і низин: а чи не чути, чи не видно її сина, її срібного Петруська?» [1, с.610].

Річки, потічки, джерела у Марії Матіос мають ознаки сакральності. Вода в авторки – це символ необхідності гармонії гуцула і всесвіту, нагадування йому про шляхи вдосконалення, яких він повинен дотримуватися, у гладіні води відбиваються найтонші порухи людської екзистенції; вода – символ життя, гуцульської життєвої енергії, любові, рідної землі й рідної історії, віри, надії, інформації, доброї вістки.

У романі «Букова земля» (як власне й у житті) УПА була приречена на поразку, бо перемогти могутній на той час СРСР було неможливо. Але збройний опір тоталітарній системі не припинявся. Письменниця змальовує галичан і буковинців, які продовжували боротьбу із звироднілим окупантом, описує кілька боїв, які засвідчують перебування упівців на межі екзистенції і смерті.

Марія Матіос, володіючи майстерністю поетики синтезу, показує світ і своїх героїв у кількох вимірах. Так, скажімо, порушуючи проблему незумисної зради, пов'язаної з окружною провідницею ОУН – Буковина Артемізією Галицькою на псевдо «Мотря», захопленою під час облави в грудні 1944 року біля Чернівців працівниками чернівецького НКВД, авторка змальовує жінку не в одній площині координат, а в кількох вимірах. Вона освітлюється неначе двома ліхтарями – темним і світлим. Свою героїню письменниця зображує в єдності біологічного і національного начал: як величне й горде створіння, яке скоює самогубство на очах оперативників

(стріляє собі в голову) й разом з тим незахищена безкровна жінка з масним волоссям, що вкриває її до самої підлоги, вразлива, чуттєва.

Отже, темний ліхтар – це майор Дроздов (працівник НКВД), який вдавав м'якого і доброго слідчого зі структури «СБ підпілля», був голубом – «вдихав у зів'яле тіло життя», пропонував одружитися з ним, хоча насправді йому були «бридкі її грубі риси обличчя у товстих окулярах, її масне волосся, гіркий запах погано митого тіла» [1, с.815].

Своє завдання Дроздов виконує успішно: «Улов, здобутий небаченою хитрістю та підступом, також був небачений, та що там небачений – триумфальний: майже шість сотень імен, розкодованих Дроздову «Мотрею», лягло на стіл обласного керівництва НКВД, дві сотні яких були ліквідовані негайно. Під арешт потрапили кілька членів окружного проводу, повітових керівників, районних, підрайонних, станичних, пропагандистів, зв'язкових, рядових членів ОУН» [1, с.815-816].

Майор Дроздов тріумфує зі своєї результативної операції, про яку доповіли самому товаришу Сталіну й ненавидить Нідзею, яка стала матір'ю його дитини й перебуває десь там, у Сибіру чи в Магадані.

Підрозділ «Операція «Мотря» в бочці» - це розповідь про обласну провідницю Артемізію Галицьку крізь призму бачення її майором НКВД Дроздовим. В просторі цього променя зору – тридцятитрьохрічна жінка, поранена, хвора, з постійним безсонням, розпатлана, з худючими руками і повислою на них шкірою, яку ворог обдувив, в читачів викликає співчуття, а, можливо, й осуд.

Світлий ліхтар – це спогади окружного провідника «Сталя», записані в його «Щоденнику», які характеризують Артемізію Галицьку і його самого:

«... сьогодні мені 27 років. І що я зробив дотепер? Найбільше дошкуляє самота, хвороба серця і відірваність від подій на Буковині. Та понад усе – розуміння, що подальша боротьба втрачає змістовий сенс. Рух приречений. Люди приречені. Та наша ідея! Ідея Української державності не буде вбита ніколи. І це – єдине виправдання нашої запеклості для історії. Коли б я

сумнівався, не перебирав би був на себе відповідальність після нищівного «розбою організаційних клітин після зради «Мотрі». Може, колись хтось і дізнається, як воно з нею було насправді, та особисто я не вірю в навмисність її всипу.

Жінка, яка більшу частину життя поклала на вівтар боротьби, не могла так легко стати зрадницею. Жінку спонукати до зради можна тільки обманом і підступом. Жаль, що я вже ніколи не дізнаюся правди про Артемізію. Та точно ніколи не скажу і кривого слова про неї, хай би там що. Жінок у нашій організації Залізним Хрестом Відваги просто так не нагороджують» [1, с.877-878].

Після щоденникових роздумів окружного провідника «Сталя» читач ще глибше занурюється в правду історії й починає розшукувати історичні матеріали про діяльність Артемізії Галицької.

Подаючи різні плани зображення своєї героїні, незвичайні ракурси її бачення за допомогою темних і світлих кольорів, Марія Матіос залучає читачів до співпраці, заставляє їх самостійно в своїй уяві моделювати образ «Мотрі». Отже, використовуючи принцип поліфокації, багатовимірності зображуваної дійсності й персоналії, авторка заставляє нас активно думати про героїчно-трагічний період української історії.

Проблема зумисної зради особливо болюча для Марії Матіос, як і для інших письменників сучасності, які всі разом створили літопис, художній і історичний, Михайла Андрусика («Брати грому», «Брати вогню», «Брати просторів»), Романа Іваничука («Вогненні стовпи»), Оксани Забужко («Музей покинутих секретів»), Теодозії Зарівної («Вербовая дощечка»), Василя Шкляра («Троща»).

Чомусь запам'ятовується, як емгебістсько-військова операція в районі Кутів – Жаб'я збрала три батальйони радянських військових і кілька десятків вчених собак і такою могутньою потугою хотіла захопити усю верхівку двох теренів – буковинського і коломийського. Про збір станичних

Буковини і Галичини повідомив зрадник «Легкий»: «Верхівка не здогадувалася, що місце збору і всі її учасники уже продані...

Тоді у бою полягло кілька десятків підпільників, сімох – заарештували, а «у пораненого «Сталю» розірвалося серце» [1, с.698].

Пригадуються думки українських письменників про зраду: «Зрада – це символ часу, його ідея і його кров» (Теодозія Зарівна), «Зраду можна зрозуміти, але не можна виправдати» (Василь Шкляр).

За романом Марії Матіос «Букова земля» зраду ні зрозуміти, ні виправдати не можна.

Висновки

Роман-панорама Марії Матіос «Букова земля» – це системно організована цілісність, розмаїта за темами й проблемами. Одним з основних предметів розповіді другої книги твору є Українська повстанська армія. Щоб успішно висвітлити цю тему, письменниця розкриває причини незадоволення жителів Буковини радянською владою і підтримки підпільної мережі ОУН – Буковина. Авторка описує діяльність УПА як ідеологічної, політичної і військової організації, що гартувала дух нації й стояла за нашу незалежність. Кращі люди Західної України стали жертвами московського окупаційного режиму. Але саме вони наближали Українську Соборну Державу. Головні герої другої книги роману-панорами «Букова земля» роблять вибір на користь УПА і не шкодують про нього ніколи, бо проблема такого вибору лежала між вічними істинами добра і зла. «Сталь», «Черемшина», Петро Вівчар – друг «Лис» – друг Дорошенко та інші воїни УПА стійко переживали випробування, які посилало їм життя, й мужньо помирали за Україну і її волю.

Використана література

1. Матіос Марія. Букова земля. Роман-панорама завдовжки у 225 років. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2020, вид. 4-те. – 928 с.

2. Грицак Ярослав. Незавершена війна // Моргун Ф.Т. Сталінсько-гітлерівський геноцид українського народу. Факти і наслідки. – Вид. 5-те, перероблене і доповнене. – Полтава: Дивосвіт, 2010. – С.341-347.

3. Андрусяк Михайло. Брати грому. – Коломия: Вік, 2005. – 832 с.